

Eleonora Gonda-Soroczyńska

FUNKCJA UZDROWISKOWA MAŁEGO MIASTA NA PRZYKŁADZIE BUSKA-ZDROJU

SPA FUNCTION OF A SMALL TOWN ON AN EXAMPLE OF BUSKO-ZDRÓJ

Streszczenie

W opracowaniu zwrócono szczególną uwagę na dominującą funkcję uzdrowiskową małego miasta. Badania oparto o przykład Buska Zdroju, liczącego 17 035 mieszkańców stałych. Busko Zdrój to miejsce wyjątkowe, położone w południowej części województwa świętokrzyskiego, na Garbie Wójczańsko-Pińczowskim, 50 km od Kielc, 80 km od Krakowa. Już w 1252 roku zapoczątkowano tu eksploatację solanki.

W trakcie poszukiwań soli kamiennej odkryto wody mineralne, związane z rozkładem gipsów mioceńskich, a posiadające właściwości lecznicze. Nastąpił intensywny rozwój uzdrowiska od 1866 r. - budowa m.in. łaźni, parku zdrojowego, szpitala, pensjonatów wokół parku zdrojowego. Obok wód siarczkowych do celów leczniczych wykorzystywano również muły mineralne z okolicznych stawów. Okres międzywojenny i powojenny należał do czasów świetności Buska Zdroju. Aktualnie dla celów leczniczych stosuje się wody siarczkowe, jodkowo-bromkowe oraz borowiny. Obecnie bazę sanatoryjną stanowi trzynaście obiektów, dysponujących 2066 miejscami dla kuracjuszy. Rocznie wykonywanych jest tu ok. półtora miliona zabiegów, z czego 800 tysięcy to kąpiele siarczkowe. Leczy się tu choroby układu krążenia, narządów ruchu, reumatyczne, ortopedyczne, neurologiczne, dermatologiczne oraz choroby dziecięce (np. porażenie mózgowe). Funkcja uzdrowiskowa tego małego miasta przyczyniła się znacząco do jego rozwoju i popularności. Tworzy w przeważającym stopniu miejsca pracy dla mieszkańców miasta i pobliskich miejscowości. W obrębie granic administracyjnych miasta wyodrębniono strefę ochrony uzdrowiskowej, która wymusza na władzach miejscowości szczególny rodzaj gospodarowania, uwzględniający priorytet uzdrowiska. Pod względem rozwoju i dostępności elementów infrastruktury uzdrowiskowej Busko Zdrój zajmuje wysoką pozycję w regionie.

Słowa kluczowe: małe miasto, funkcja uzdrowiskowa, Busko Zdrój, potencjał uzdrowiskowy, struktura miasta

Summary

The dominant spa-function of a small town is given attention in the study which was based on Busko-Zdrój, a town with 17 035 permanent inhabitants. Busko-Zdrój is a unique place in the southern part of Świętokrzyskie Voivodship, 50 km from Kielce and 80 km from Kraków. It was as early as in the year 1252 that brine exploitation started here. During the search for rock salt, mineral waters with medicinal properties were found. An intense development of the spa took place from 1866 - structure among others of bathrooms, spa park, hospital, boarding houses around the spa park. Besides sulphurous waters, mineral sludge from the ponds nearby were also used for therapeutical purposes. The inter- and post-war era was the period of brilliance for Busko-Zdrój. At present, sulphurous and iodide-bromide waters, as well as peloids, are used for medical treatment. There are 13 spa-hotels offering 2066 beds. Ca. 1.5 million treatments are performed every year, 800 thousand of them are sulphide baths. Diseases of circulatory and locomotor systems, rheumatic, orthopedic, neurological and dermatological disorders as well as childhood diseases (e.g. cerebral palsy) are treated in Busko-Zdrój. The spa function of this small town helped in its development and increase of its popularity. It is the major provider of workplaces for the inhabitants of the town and neighbouring villages. A zone of spa protection has been created within the administrative limits of the town which requires a special form of management from the local authorities, which take the spa priority into account. Busko-Zdrój has a high position in the region as far as the development and accessibility of spa infrastructure in the region are concerned. An attempt at analysing the relation between the spatial arrangement of the spa and permanent settlement center was made in the study.

Key words: small town, town structure, spa function, Busko-Zdrój, spa potential

WPROWADZENIE

Busko Zdrój jest jednym z głównym zdrojowisk polskich. To miasto liczące 17 035 mieszkańców stałych, położone w południowej części województwa świętokrzyskiego, na wysokości 220-250 m.n.p.m., na Garbie Wójczańsko-Pińczowskim i leżącej u jego podnóży Niecki Soleckiej (Kondracki 2000). Oddalone jest 50 km od Kielc, 80 km od Krakowa. Za Kozłowską-Szczęsną [2002] cyt. „...Pierwsze zapiski o pokładach soli w Busku pochodzą z 1252 roku. Najstarsza wzmianka o zabiegach leczniczych mówi, że w 1394 roku zażywała tu kąpieli solankowej królowa Jadwiga. Powstanie uzdrowiska wiąże się z pracami poszukiwawczymi złóż soli kamiennej prowadzonymi pod koniec XVIII wieku, w trakcie których odkryto źródła solanek i wód siarczkowych. Początkowo wykorzystywane one były do leczenia zwierząt domowych, a następnie chorób skórnych i zadawnionych ran u ludzi.” Również w 1252 roku król Bolesław Wstydlivy zezwolił klasztorowi Norbertanek - właścicielowi osady na eksploatację solanki. Od 1287 roku, w którym Busko otrzymało prawa miejskie oraz dzięki korzystnemu położeniu na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych

nastąpił wielki rozkwit miejscowości. Wojny XVII wieku spowodowały jej upadek. W 1776 roku, w trakcie poszukiwań soli kamiennej odkryto na terenie miasta wody mineralne, związane z rozkładem gipsów mioceńskich, a posiadające właściwości lecznicze. Również początkowo wydobywano sól kamienną (ok. 229 ton), jednak czynności te zaniechano, ze względu na ich małą opłacalność. Pierwsze badania nad wykorzystaniem wód do leczenia przeprowadził w 1808 roku pińczowski lekarz Jan Winterfeld. W 1820 r. Feliks Rzewuski przejął Busko w dzierżawę. Wybudował pierwsze łazienki wg projektu Henryka Marcconiego. Uzdrowisko otwarto w 1836 r. Pierwszej pełnej analizy wody z ujęcia Rotunda dokonał warszawski farmaceuta Ferdynand Werner. Intensywny rozwój uzdrowiska notowany był od 1866 r. - budowa m.in. łazienek, parku zdrojowego, szpitala, pensjonatów wokół parku zdrojowego [Łazarkowie, 2007]. Obok wód siarczkowych do celów leczniczych wykorzystywano również muły mineralne z okolicznych stawów. W 1869 roku Busko utraciło prawa miejskie. Nastąpiły mroczne dzieje dla uzdrowiska. Dopiero w latach 80. i 90. XIX w. pojawiły się sprzyjające warunki dla poprawy jego egzystencji. Wówczas Busko-Zdrój stało się jednym z najważniejszych uzdrowisk w Polsce. W 1890 roku w sezonie wydawano już ponad 50 000 leczniczych kąpiei. W 1893 r. potroiła się ilość pozyskiwanej do celów leczniczych wody (odkryte i uruchomione przez geologa inż. Aleksandra Michalskiego nowe odwierty i badania fizyczno-chemiczne przeprowadzone przez Franciszka Gervaisa).

Po I wojnie światowej do Buska-Zdroju licznie przybywali kuracjusze. Okres międzywojenny i powojenny należał do czasów świetności uzdrowiska. Nastąpiła intensywna jego rozbudowa m.in. z inicjatywy dra Szymona Starkiewicza. Był on również założycielem sanatorium dziecięcego "Górka".

Po II wojnie światowej miasto dalej rozwijało się, a w 1966 r. zajęło pierwsze miejsce w konkursie na najładniejsze polskie uzdrowisko. W 1972 r. otwarto największe z sanatoriów miasta tj. „Włókniarz”. W końcu 2008 r. otwarto Uzdrowiskowy Zakład Górniczy "Las Winiarski". Zaopatruje on buskie sanatoria w wody siarczkowe z nowego odwiertu w miejscowości Las Winiarski.

Dzięki występującym wodom mineralnym, specyficznemu mikroklimatowi, dobrze utrzymanej infrastrukturze turystycznej, w tym sanatoryjnej, miejscowość należy do najbardziej znanych i licznie odwiedzanych w województwie, a także w Polsce.

UJĘCIE PROBLEMU

Celem opracowania jest próba rozpoznania i oceny dominującej funkcji uzdrowiskowej w średniej wielkości mieście na przykładzie Buska-Zdroju. Przeprowadzono liczne analizy, wizje lokalne, inwentaryzacje, wywiady środowiskowe, wywiady w gminie. Dzięki nim dokładniej poznano tę miejscowość,

wyartykułowano plusy i minusy (analiza SWOT), dostrzeżono zachodzące w nim przemiany społeczno-funkcjonalno-przestrzenne, ekonomiczne, przybliżono ogólny potencjał turystyczny miasta (zwłaszcza uzdrowiskowy), wskazano główne kierunki rozwoju. Postawiono pytanie – czy dominująca funkcja uzdrowiskowa tworzy warunki w kierunku rozwoju, czy upadku miejscowości? Jakie kroki należy poczynić, by rozwój ten był możliwie szybki i korzystnie wpływał na wizerunek całego miasta? W toku badań zakwalifikowano uzdrowisko do odpowiedniego schematu układu przestrzennego, pod względem powiązań z ośrodkiem osadnictwa stałego. Wyciągnięto stosowne wnioski, przede wszystkim w kontekście zagadnień funkcjonalnych tego szczególnego miejsca, uwzględniając nade wszystko środowisko przyrodnicze.

UNIKATOWE WODY LECZNICZE BUSKA-ZDROJU

Zasoby wód leczniczych i walory klimatyczne zdecydowały o tym, że już od ponad 170 lat miejscowość znana jest nie tylko w Polsce, ale również w Europie. Uzdrowisko zostało obdarzone zróżnicowanymi co do składu wodami mineralnymi. Wody lecznicze ze względu na ich rzadkie występowanie stawiają Busko w rzędzie unikalnych uzdrowisk Europy. Dolina buskiego uzdrowiska z trzech stron (północnej, wschodniej, południowej) otoczona jest wzniesieniami o charakterze kredowo-wapiennym, a od strony zachodniej zamykają ją złoża gipsu. To sprawia, że woda gruntowa nawet na nieznacznej głębokości zawiera duże ilości soli mineralnych i siarki. Wody wydobywa się z otworów wiertniczych, położonych na terenie uzdrowiska [Kleczkowski 1990].

Buskie wody mineralne, dzięki swoim leczniczym właściwościom są wykorzystywane do prowadzenia zabiegów w zakresie takich schorzeń jak: choroby ortopedyczno-urazowe; choroby neurologiczne; choroby reumatyczne; choroby skóry; choroby kardiologiczne (wczesna rehabilitacja kardiologiczna); osteoporoza; bruceloza. Aktualnie dla celów leczniczych stosuje się wody siarczkowe, jodkowo-bromkowe oraz borowiny.

Wody siarczkowe (1,4%) zaliczane są do bardzo rzadko spotykanych wód leczniczych. Zawierają siarczki z uwalniającym się siarkowodorem. Buska woda siarczkowa zawiera również liczne ilości jodu, bromu, fluoru, boru oraz wiele innych mikroelementów. Stosowana jest do kąpieli, kuracji pitnych oraz do płukania jamy ustnej. Działa przeciwzapalnie, przeciwreumatycznie, odtruwająco i regeneracyjnie. Obniża poziom cholesterolu i cukru we krwi, zapobiegając miażdżycy.

Solanki jodkowo-bromkowe (2,2%) zawierają szczególnie cenny dla organizmu jod i selen. Kąpiele jodkowo-bromkowe stosuje się w niektórych chorobach układu krążenia oraz układu wegetatywnego. Selen zawarty w wodzie jest niezbędny do utrzymania w zdrowiu mięśnia sercowego i naczyń krwionośnych.

Występujące w Busku-Zdroju wody mineralne wykorzystywane są nie tylko w celach leczniczych. Aktualnie produkowana jest tam woda mineralna w dwóch asortymentach jako: BUSKOWIANKA i BUSKOWIANKA-ZDRÓJ. BUSKOWIANKA jest wodą stołową. Powstaje w wyniku zmieszania naturalnej wody źródlanej z naturalną wodą mineralną o wysokim stopniu zmineralizowania. Bogata w mikroelementy skutecznie gasi pragnienie i uzupełnia niedobory soli mineralnych w organizmie. BUSKOWIANKA-ZDRÓJ jest naturalną wodą źródlaną. Nadaje się do picia i przygotowywania posiłków. Zawiera makro i mikroelementy takie jak: magnez, potas, wapń, fluor, brom, cynk, jod. Woda BUSKOWIANKA produkowana jest przez „Uzdrowisko Busko-Zdrój” S.A. w Busku Zdroju. Woda ta pochodzi z margli kredowych, ujęcia znajdującego się w strefie ochrony uzdrowiskowej „B” i jednocześnie w strefie ochronnej Szanieckiego Parku Krajobrazowego (województwo świętokrzyskie). Pochodzi ze złóż podziemnych, izolowanych od środowiska zewnętrznego. Posiada naturalną czystość pod względem chemicznym i mikrobiologicznym. Wykazuje stałość składu chemicznego. <http://www.busko.pl/pl/plugins/content/multithumb/images/d2e34e3de3e1236f7c827b61a243c954.jpg> Do celów rozlewnictwa eksploatowane są dwa odwierty "Nowy Nurek" i "Henryk". Woda z odwiertu "Nowy Nurek" występuje na głębokości 30 m. Zawiera rozpuszczone składniki mineralne, głównie wodorowęglany i siarczany wapnia oraz magnezu. Odwiert "Henryk" dostarcza wodę z głębokości 500 m. Znajduje się on na obszarze występowania innych wód leczniczych Buska Zdroju. Woda ta zawiera rozpuszczone składniki mineralne, zwłaszcza chlorek sodowy, amon, fluorki i bromki. Zarówno BUSKOWIANKA, jak i BUSKOWIANKA-ZDRÓJ w naturalny sposób uzupełniają gospodarkę mineralną organizmu, dodają sił witalnych, przeciwdziałają zmęczeniu, uspokajają i uczestniczą w przemianie materii. Pomagają w leczeniu schorzeń metabolicznych takich jak cukrzyca, dna moczanowa, miażdżyca. Wzmacniają układ odpornościowy organizmu.

POWIĄZANIA PRZESTRZENNE ZAŁOŻENIA UZDROWISKOWEGO Z OŚRODKIEM OSADNICTWA STAŁEGO

Uzdrowisko Busko-Zdrój nie stanowi samodzielnego układu przestrzennego. Występuje w powiązaniu z ośrodkiem osadnictwa stałego, tu z miejscowością posiadającą status miasta. Za Węclawowicz-Bilską [2008] Busko-Zdrój zaliczyć można do układu sprzężonego, z dominacją miasta w układzie przestrzennym.

Układ sprzężony uzdrowiska wynika często z historycznych uwarunkowań, z uformowania układu w początkowym okresie jego kształtowania. Uzdrowisko Busko-Zdrój znajduje się na obrzeżu miasta. Jego usytuowanie i powstanie łączy się z występowaniem solanek i użytkowaniem ich drogą zagęszczenia na tężniach, które tu istniały od końca XVIII w. Za początek uzdro-

wiska uznaje się wybudowanie w roku 1836 przez wybitnego architekta Henryka Marconiego stylowego zakładu kąpielowego, obecnie noszącego nazwę sanatorium "Marconi". Budowa tego głównego obiektu wyznaczyła dalszy plan zagospodarowania centrum zdroju. Założenie uzdrowiskowe połączone jest z ośrodkiem osadniczym w zasięgu ruchu pieszego. Ulice Rzewuskiego i 1 Maja oraz Rokosza i Kasztanowa przebiegające równolegle do siebie i okalające Park Zdrojowy łączą zdrojowisko z centrum ośrodka osadnictwa stałego. Aleja z usługami różnego typu stanowiąca łącznik uzdrowisko-miasto jest najbardziej typowym polskim rozwiązaniem. Cechą charakterystyczną tego typu układu sprzężonego jest czytelne i proste powiązanie uzdrowiska z jednostką osadnictwa stałego, która jest oddalona od ośrodka leczniczego w izochronie ruchu pieszego.

Nadto można stwierdzić, iż w Busku-Zdrój jest dominacja miasta w układzie przestrzennym. Według Węclawowicz-Bilskiej [2008] cyt. „...dominacja miasta nad uzdrowiskiem może stanowić zagrożenie dla przestrzennego rozwoju ośrodka leczniczego, z uwagi na marginalizację funkcji leczniczej, nadmierną obudowę założenia leczniczego prowadzącą do silniejszej integracji itp. Z drugiej strony miasto, zwłaszcza średniej wielkości, może oferować kuracjom wiele dodatkowych atrakcji zarówno kulturalnych, jak i związanych z bogatą ofertą usługowo-handlową”.

Tego typu dominacja miasta, zespołu miejskiego spowodować może przekształcenie się modelu dotychczas będącego układem sprzężonym w układ zintegrowany lub wchłonięty, co spowodować może degradację przestrzeni dla pełnienia funkcji leczniczej uzdrowiska.

INFRASTRUKTURA UZDROWISKOWA BUSKA-ZDROJU

Bazę sanatoryjną w 2012 roku stanowi trzynaście obiektów, które dysponują 2066 miejscami dla kuracjuszy. Sanatoria są na bieżąco rozbudowywane, co stale podnosi liczbę miejsc i kuracjuszy. Rocznie wykonywanych jest ok. półtora miliona zabiegów, z czego 800 tysięcy to kąpiele siarczkowe. Uzdrowisko położone jest w południowej części miasta, stanowi wydzieloną część miasta [Marciniec 2009].

Do obiektów sanatoryjnych należą: Sanatorium Uzdrowiskowe "Marconi" z budynkiem "Łazienek" usytuowanym w środku Parku Zdrojowego zaprojektowanego na wzór rzymskich obiektów użyteczności publicznej przez znanego architekta Henryka Marconiego, a wybudowanego przez ówczesnego dzierżawcę Buska, Feliksa Rzewuskiego i oddanego do użytku w 1836 r. Obiekt będący wizytówką Buska, którego ryzalit stanowi logo Zdroju, w korpusie głównym obiektu jest sala koncertowa (170 miejsc); Sanatorium "Włókniarz" – to nowoczesny kompleks leczniczy (480 miejsc), położony na terenie 6 ha; Szpital Uzdrowiskowy "Krystyna" (320 miejsc); Sanatorium Uzdrowiskowe "Rafał"

(178 miejsc); Sanatorium Uzdrowiskowe "Nida-Zdrój" (190 miejsc); Sanatorium "Willa Zielona" (34 miejsca); Sanatorium Uzdrowiskowe "Mikołaj" (85 miejsc); Sanatorium Uzdrowiskowe "Bristol" (57 miejsc); Sanatorium "Oblęgorek" (50 miejsc); Sanatorium FWP "Przystań"; Sanatorium Uzdrowiskowe "Słowacki" SPA ; Sanatorium "Stefan" (60 miejsc); Sanatorium Uzdrowiskowe "Astoria" (58 miejsc); Szpital Dziecięcy Kompleksowej Rehabilitacji "Górka" (164 miejsca); 21 Wojskowy Szpital Uzdrowiskowo-Rehabilitacyjny (320 miejsc).

Wśród obiektów stanowiących infrastrukturę turystyczną miasta wymienić należy obiekty hotelowe jak np.: Hotel Pod Świerkiem (50 miejsc noclegowych); Hotel Gromada (51 pokoi). Na uwagę zasługują również pensjonaty zlokalizowane zwłaszcza na obrzeżach Parku Zdrojowego jak np: „Sanato” (***) – wybudowany w 1929 r. przez małżeństwo Irene z Foltańskich Budzyńską i dr Eugeniusza Budzyńskiego, lekarza uzdrowiskowego w Busku. „Sanato” był przez lata jednym z najbardziej nowoczesnych obiektów uzdrowiskowych w mieście, a zajęty w 1950 r. przez UB, do roku 1990 pełnił funkcję sanatorium UB-MSW, w 1996 roku odzyskany i odrestaurowany przez spadkobierców; Zamek Dersława (***) – pensjonat wraz z restauracją, zlokalizowany przy głównej ulicy miasta, alei Mickiewicza.

PARK ZDROJOWY

Park Zdrojowy założony został w XIX wieku przez ogrodnika Ignacego Hanusza, wg projektu Henryka Marconiego. Wydzielić można w nim trzy części: ogrodzony ogród łaźniowski o powierzchni 16 ha z Sanatorium „Marconi” i fontanną w centrum; reprezentacyjną długości 850 m aleję kasztanowców o nazwie własnej „Aleja Mickiewicza”, stanowiącą promenadę łączącą ogród łaźniowski z rynkiem (przy niej mieszczą się m.in.: Urząd Miasta, Starostwo Powiatowe, Dom Kultury, Policja, trzy szkoły średnie i jedna podstawowa, Galeria „Zielona”); skwer na placu zwycięstwa w rynku, jako miejsce publiczne, o powierzchni 0,7 ha z usytuowaną centralnie fontanną. Nieopodal Sanatorium „Marconi” mieści się muszla koncertowa, w której prezentowali się wybitni muzycy jak np. Krzysztof Penderecki, Krystyna Jamroz, Bogusław Kaczyński, Wiesław Ochman oraz przebiega Promenada Gwiazd, na której mają swoje słoneczka wybitne osobistości świata muzyki.

Na terenie Parku Zdrojowego rośnie ponad 4500 starych drzew. Około 12% z nich liczy ponad 100 lat. Najliczniejsze są takie gatunki jak: klon pospolity, jesion wyniosły, klon jawor, klon polny, grab pospolity, robienia akacjowa, lipa drobnolistna, kasztanowiec zwyczajny i inne. Do wyjątkowo cennych należą: kłęk kanadyjski, platan klonolistny, kasztanowiec żółty, katalpa bignoniowa. W ostatnim okresie Park Zdrojowy został powiększony względem pierwotnego założenia. W najbliższej przyszłości planuje się budowę Parku Zdrojowego II przy osiedlach Pułaskiego i Kościuszki.

BUSKO-ZDRÓJ, JEDNĄ Z NAJBARDZIEJ NASŁONECZNIONYCH MIEJSCOWOŚCI W POLSCE

Miasto Busko Zdrój posiada własny herb, w którym na czerwonym tle znajduje się żółto-białe słońce. Dobór właśnie słońca nie był przypadkowy, bowiem miejscowość ta jest jedną z najbardziej nasłonecznionych w Polsce. Liczba godzin ze słońcem wynosi około 1151 w roku.

Klimat Buska Zdroju ma charakter klimatu nizinnego z cechami kontynentalnego. Średnia roczna temperatura to 7,8°C, względna wilgotność powietrza w granicach 71% -80%. Niemalże 40% dni w roku zaliczanych jest do klimatycznie komfortowych [Kozłowska-Szczęśna i in. 2008].

DZIEDZICTWO KULTUROWE I ATRAKCJE TURYSTYCZNE BUSKA ZDROJU CZYNNIKIEM PROROZWOJOWYM MIASTA

Niezaprzeczalnym jest fakt, iż dziedzictwo kulturowe i atrakcje turystyczne Buska-Zdroju stanowią istotny czynnik prorozwojowy tego miasta. Na szczególną uwagę zasługują takie elementy jak: późno klasycystyczne „Łazienki” z 1836 roku, wg projektu włoskiego architekta Henryka Marconiego, obecnie Sanatorium „Marconi”, stanowiące najważniejszy element zespołu uzdrowiskowego w Busku-Zdroju (uznane za zabytek decyzją WKZ w Kielcach z dnia 16.10.1957r., Nr Kl.4-A-2/155/57, nr rejestru 509), oraz Park Zdrojowy (wpisany do rejestru zabytków decyzją WKZ w Kielcach z dnia 28.01.1965r., L.dz.Kl.VIa-2/2//65, nr rejestru 2). „Łazienki” swoją formą przypominają starożytny obiekt użyteczności publicznej z arkadowym portykiem, wspartym na korynckich kolumnach oraz piękną pijalnią wód mineralnych, w której uwagę przyciąga zespół kolumn o głowicach korynckich, tworzących niejako bramy we wszystkich kierunkach świata. Obiekt posiada również salę koncertową, w której stoją gipsowe posągi Orfeusza i Eurydyki. Łazienki zostały przebudowane w 1955 roku. Powstało tu wówczas jedno z najpiękniejszych i najnowocześniejszych sanatoriów w kraju tj. „Marconi”. Budynek dawnych „Łazienek” stanowi wizytówkę miasta. Z innych zabytków miasta wymienić należy: drewniany kościół św. Leonarda z 1699 r.; kościół parafialny Niepokalanego Poczęcia NMP z lat 1592-1621, odrestaurowany w 1820; kaplicę św. Anny z lat 1884-1886; zespół poklasztorny z lat 1720-1730; Zamek Derśława z 1911 roku (stylizowany na średniowieczny kasztel); zabytkowe wille jak np. Bagatela, Sanato, Słowacki, Obłęgorek, Ormuzd, Zielona, Bristol.

Miasto i jego bliższe oraz dalsze okolice mogą zaoferować liczne atrakcje turystyczne, wśród których wymienić należy niektóre jak np.: Świętokrzyski Park Narodowy z 1950 r. obejmujący główne pasmo Gór Świętokrzyskich, z najwyższym szczytem Łysicą (611 m. n. p. m.); Zespół klasztorny na Świętym Krzyżu; Park Krajobrazowy z XIX wieku, zwany obecnie Parkiem Zdrojowym,

z dużą ilością unikalnych drzew i krzewów (wg projektu i realizacji ogrodnika Hanusza); rezerwat stepowy z krasem gipsowym w Skorocicach; jaskinie, most skalny, strumień podziemny; grotty gipsowe, zapadliska w Siesławicach; duży cmentarz prehistoryczny; Kościółek św. Leonarda na cmentarzu, przy którym znajduje się grób założyciela uzdrowiska generała F. Rzewuskiego; późnogotycki kościół w Dobrowodzie z epitafium św. Jana Boboli; dom Długosza, grodzisko średniowieczne z XI-XII wieku w Wiślicy; Pałac Wielopolskich, Synagoga Stara w Pińczowie; osada Nowy Korczyn i wiele innych [Jurecki 2007]. Bliskość Krakowa i Kielc może stanowić również atrakcje turystyczne, zwłaszcza dla turystów zmotoryzowanych.

JAKOŚĆ ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO ZWIĘKSZAJĄCA ATRAKCYJNOŚĆ TERENU

W ujęciu geograficznym obszar gminy Busko-Zdrój leży na terenie Niecki Nidziańskiej. Obszar ten ma zróżnicowane ukształtowanie terenu. W centrum stanowiącym Nieckę Solecką, z największymi kontrastami w terenie występują znaczne wzniesienia zbudowane ze skał miocenu, w których najważniejszą rolę odgrywają gipsy. Na obszarach krasu gipsowego płyną rzeczki ginące w skalnych szczelinach i biegnące pod ziemią (Aleksandrów, Skorocice), tworzą się podziemne jeziora (Siesławice), ze skał wypływają obfite źródła (Wola Zagajska). W procesach niszczenia gipsu załamują się sklepienia śródskałnych przestrzeni i powstają w ten sposób liczne leje i zapadliska zwane wertebami. Najliczniej te zjawiska występują w trójkącie Busko-Zdrój - Krzyżanowice - Wiślica. Skały gipsowe tworzą tu wysoki próg wznoszący się nad Nidę nawet do 80 m. Faliste grzbiety stromo spadające w kierunku Nidy i szeregi kopulastych wzniesień w wielu miejscach pokrywa roślinność stepowa. Relikty stepowej roślinności chronione są w licznych rezerwach przyrody (np. "Skorocice", "Skotniki Górne", "Krzyżanowice", "Winiary Zagajskie", "Prześlin", "Góry Wschodnie", "Skowronno"). Południowa część Niecki Soleckiej ma krajobraz prawie nizinny. Widać tu rozległe podmokłe łąki, torfowiska, stawy rybne. Na pd.-zach. od Niecki Soleckiej leży Dolina Nidy. Nida wije się wśród mokrych łąk, zmienia swoje koryto, pozostawiając starorzecza zmieniające się z czasem w torfowiska lub wykorzystywane na stawy rybne. Prawemu brzegowi Nidy towarzyszy szeroka terasa pokryta żyznym lessem. Tutaj skupiło się stare i gęste osadnictwo. Wsie położone są na skraju terasy, aby mieć łatwy dostęp do pól i łąk w dolinie. Lessowa terasa przechodzi łagodnie na południu w Garb Wodzisławski, zbudowany z kredowej opoki pokrytej lessem i innymi utworami polodowcowymi. Szerokie płaskie garby pochodzenia przedmiocenińskiego pokryte są lessami. Erozja spowodowała powstanie charakterystycznych wąwozów i parowów. Występujące gleby należą do żyznych. Bardzo mało jest lasów. Obszer- nym padołem płynie rzeka Nidzica. Na pn.-wsch. od Niecki Soleckiej leży Garb

Pińczowski, na którego wzniesieniach znajduje się m.in. Busko Zdrój. Ciągnie się on na ponad 50 km na pd.-wsch. od Pińczowa. Podstawę jego tworzy opoka kredowa. W jądrze fałdu, w Szczaworyżu i Kikowie, ukazują się starsze wapieńne jurajskie. Na odcinku od Buska Zdroju do Stopnicy stoki Garbu Pińczowskiego nachylają się w kierunku północnym ku Niece Połanieckiej. Ten mioceński płaskowyż podzielony jest szerokimi i głębokimi na 40-60 m dolinami rzek Wschodniej i Czarnej Staszowskiej oraz ich dopływów. Tworzy się w ten sposób szereg odosobnionych części nazwanych działami (Działy Połanieckie).

Na zachód od Doliny Nidy leży Płaskowyż Jędrzejowski. W krajobrazie widać spłaszczone, szerokie garby zbudowane z margli kredowych. <http://www.busko.pl/pl/plugins/content/multithumb/images/66bdf9357648b874114a5af005e67f3f.jpg> Na wapiennych i gipsowych nie nadających się do zalesień i do uprawy terenach spotyka się bardzo ciekawą roślinność stepową. Osobliwością florystyczną w rezerwacie Grabowiec jest dyptam jesionolistny zwany "go-rejącym krzewem Mojżesza". Stepy gipsowe nad Nidą stanowią dużą atrakcję przyrodniczą.

W Owczarach koło Buska występuje roślinność halofitowa (słonolubna). Właściwe zabezpieczenie, utrzymanie i zagospodarowanie najcenniejszych obiektów przyrody możliwe jest dzięki istnieniu rezerwatów przyrody, pomników przyrody oraz stref ochrony krajobrazu. Tereny posiadające najwyższe walory środowiska geograficznego, ujęto w Zespół Krajobrazowych Parków Poniżnia. Składają się na niego trzy parki: Szaniecki, Nadnidziański i Kozubowski. Utworzono dla turystów pieszych, w okolicach Buska trzy znakowane szlaki piesze, pozwalające na dobre zapoznanie się z walorami przyrodniczymi tego terenu.

DYSKUSJA

Dalszy rozwój infrastruktury turystycznej, w tym uzdrowiskowej Buska Zdroju (już dość mocno rozbudowanej i zmodernizowanej) może mieć znaczący, korzystny wpływ na rozwój całego miasta, na pozytywne skutki społeczno-ekonomiczne tj. zmniejszenie bezrobocia, na wzbogacenie kasy miasta o dodatkowe pieniądze pochodzące z podatku od nieruchomości i wszelkich opłat turystycznych (w tym kuracyjnych).

Jednocześnie widoczny jest wzrastający stopień urbanizacji terenu Buska Zdroju i zagęszczania się infrastruktury. Należałoby zadać pytanie, czy zachodzące procesy urbanizacyjne mogą zagrażać walorom przyrodniczym i krajobrazowym miasta?. Jeżeli tak, to jakie podjąć kroki, by chociażby ograniczyć zagrożenia? Winniśmy zadbać o wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa, która z kolei prowokowałaby równowagę ekologiczną zwłaszcza na terenach cennych przyrodniczo (vide Strategia zrównoważonego rozwoju).

Za Kurkiem W. [2008] cyt. „...Szczególnym problemem wielu miejscowości uzdrowiskowych są konflikty powstające na styku „funkcja uzdrowiskowa-urbanizacja” wywołane innymi rodzajami turystyki rozwijającymi się w uzdrowiskach. Wiąże się to z zabudowywaniem nowych terenów, z nadmiernym ruchem samochodowym i transportem w ogóle, z ruchem turystycznym osiagającym kulminacje w weekendy i w sezonie letnim.” Badania te zostaną szczegółowo omówione w kolejnej publikacji.

PODSUMOWANIE

Do czynników prorozwojowych w Busku-Zdroju zaliczyć można: zasoby i walory przyrodnicze (duża różnorodność krajobrazowa i przyrodnicza, wysoki stopień naturalności środowiska, urozmaiczone ukształtowanie terenu, występowanie wartościowych źródeł mineralnych i leczniczych, korzystne warunki bioklimatyczne); dogodne powiązania komunikacyjne (drogowe) z regionem; walory kulturowe; możliwości wykorzystania funduszy pomocowych PHARE i innych programów UE.

Do czynników negatywnych, pogarszających możliwości rozwojowe miasta zaliczyć można: małe zaangażowanie w promocję walorów miasta; brak informacji o występowaniu zagrożenia wysoką zawartością ozonu w okresie letnim (z powodu wzmożonego ruchu samochodowego) oraz zanieczyszczenia powietrza w wyniku niskiej emisji (powstawanie tzw. zimowego smogu); pogorszenie warunków zamieszkania ludności stałej z powodu nadmiernego natężenia hałasu wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych. Istotnym minusem jest: duży udział terenów ograniczających możliwość rozwoju funkcji osadniczej i rolnictwa. W kwestii walorów kulturowych słabą stroną stanowią wytworne konserwatorskie dziedzictwa kulturowe dotyczące ograniczeń zabudowy.

Najważniejszymi problemami środowiskowymi, które będą stanowiły bazę dla długoterminowej polityki i strategii wdrożeniowej, zmierzającej do osiągnięcia założonych celów będą: zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia powietrza przez substancje pochodzące ze środków transportowych przy głównych ciągach komunikacyjnych, które stanowią zagrożenie dla środowiska i zdrowia mieszkańców miasta; ochrona zasobów wodnych poprzez: poprawę jakości wód powierzchniowych, eliminację możliwości skażenia wód podziemnych spowodowanego sposobem zagospodarowania przestrzennego i stanem środowiska; ochrona powierzchni ziemi poprzez: ograniczenie ilości odpadów składowanych bez przetwarzania, eliminację zagrożenia utraty różnorodności funkcji powierzchni związanej z niewłaściwym jej gospodarowaniem, co może spowodować zmniejszenie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i turystycznych Buska-Zdroju.

WNIOSKI KOŃCOWE

1. Busko-Zdrój i jego okolice to jedno z najpiękniejszych zakątków na mapie województwa świętokrzyskiego.
2. Dominująca uzdrowiskowa funkcja miasta nakazuje władzom powiatu rozwój, modernizację infrastruktury turystycznej, w tym uzdrowiskowej.
3. Środowisko przyrodnicze Buska Zdroju stanowi podstawowy walor tego miasta uzdrowiskowego (wody mineralne, mikroklimat, zieleń).
4. Busko-Zdrój w układzie przestrzennym wykazujące układ sprzężony, z dominacją miasta (wg teorii układów przestrzennych miejscowości uzdrowiskowych) posiada duży potencjał turystyczny, w niewystarczającym stopniu jeszcze wykorzystany.
5. Dominacja miasta nad uzdrowiskiem może stanowić zagrożenie dla przestrzennego rozwoju ośrodka leczniczego.
6. Gmina Busko-Zdrój znacząco zabiega o ochronę środowiska i walorów przyrodniczych oraz kulturowych (zieleń, wody mineralne, walory klimatyczne, dziedzictwo kulturowe).
7. Busko-Zdrój posiada świetne warunki ekologiczne.

BIBLIOGRAFIA

- Jurecki M., *Ponidzie w świętokrzyskim stepie*, Wydanie III, Rozdział: Busko-Zdrój, s.44, Kraków, 2007.
- Kleczkowski A. S., *Mapa obszarów głównych zbiorników wód podziemnych (GZWP) w Polsce wymagających szczególnej ochrony*, Instytut Hydrogeologii i Geologii Inżynierskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, Kraków, 1990.
- Kondracki J., *Geografia regionalna Polski*, PWN, Warszawa, 2000.
- Kozłowska-Szczęśna T., Błażejczyk K., Krawczyk B., Limanówka D., *Bioklimat uzdrowisk polskich i możliwości jego wykorzystania w lecznictwie*, PAN, Warszawa, s.45-59, 2002.
- Kurek W., *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s.446-483, 2008.
- Łazarkowie M., R., *Uzdrowiska w Europie. Teraźniejszość i rys historyczny*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola w Lublinie, Lublin, s.65-67, 2007.
- Marciniak L., *Kurortu czar*, Wydanie II, s.10-11, Busko Zdrój, 2009.
- Węclawowicz-Bilska E., *Uzdrowiska polskie*, Politechnika Krakowska, Kraków, str.92, 2008.

Dr inż. arch. Eleonora Gonda-Soroczyńska
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
ul. Grunwaldzka 53, 50-357 Wrocław
Katedra Gospodarki Przestrzennej
eleonora.gonda-soroczynska@up.wroc.pl